

БЕЛАРУСКІЯ ЗЕМЛІ Ў СКЛАДЗЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА, РУСКАГА І ЖАМОЙЦКАГА

(др. палова XIII – першая палова XVI ст.)

ПЛАН ЛЕКЦЫІ:

1. Утварэнне Вялікага княства Літоўскага і ўваходжанне беларускіх зямель у яго склад.
2. Асноўныя напрамкі ўнутранай і знешняй палітыкі ВКЛ у XIV – першай палове XVI ст.
3. Сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у складзе ВКЛ.

Канцэпцыі характару Вялікага княства Літоўскага

- *“літоўская”*
- *“беларуская”*
- *“цэнтрысцкая”*

Вялікае княства Літоўскае – гэта поліэтнічная дзяржава чатырох асноўных народаў – беларускага, рускага, украінскага і літоўскага. Працэс утварэння ВКЛ быў працяглым і складаным. Ён адбываўся больш за стагоддзе – з другой чвэрці XIII па трэцюю чвэрць XIV ст.

Чатыры палітычныя цэнтры, якія прэтэндавалі на ролю лідэра ў балцка-славянскім рэгіёне ў сяр. XIII ст.

1. Полацк
2. Галіцка-Валынская зямля
3. Літва (1009 г.)
Аўкштайцыя і Жамойць
4. Навагрудак

Галицка-Валынскае княства ў сяр. XIII ст.

Міндоўг - першы князь ВКЛ (да 1263 г.)

- 1235 г. “Літва Міндоўга”
- 1240-я гг. у Навагрудку, дзе прымае праваслаўе
- аб’яднаў землі Беларускага Панямоння (Навагрудак, Слонім, Ваўкавыск, Гродна) і Літву, што стала ядром ВКЛ
- 1253 г. карануецца. Першы і апошні кароль ВКЛ
- 1263 г. забіты Даўмонтам

Межы ВКЛ пры Міндоўгу

Помнікі Міндоўгу

Вільня

Навагрудак

Войшалк – сын Міндоўга (1264-1267 гг.)

- далучыў да ВКЛ балцкія землі - Нальшаны і Дзяволтву
- у 1267 г. добраахвотна адмовіўся ад улады на карысць сваяка Шварна(1267-1270 гг.)

Шляхі ўваходжання беларускіх зямель у склад ВКЛ

- Ваенныя захопы (Мсціслаўскае княства 1359 г.)
- Добраахвотнае далучэнне (Полацкае княства 1307 г., за што атрымала статус аўтаноміі ў складзе ВКЛ)
- Дынастычныя шлюбы
(Віцебскае кн-ва 1320 г.)

Віцень (1293-1316 гг.)

- далучыў да ВКЛ Полацкую (1307г.), Берасцейскую (1316 г.) землі
- пачаў далучэнне да ВКЛ Жамойці
- Пры ім з'явілася “Пагоня”. Спачатку гэта была асабістая эмблема князя, затым “Пагоня” стала гербам дынастыі вялікіх князеў літоўскіх, а з 1384 г. – дзяржаўным гербам ВКЛ.

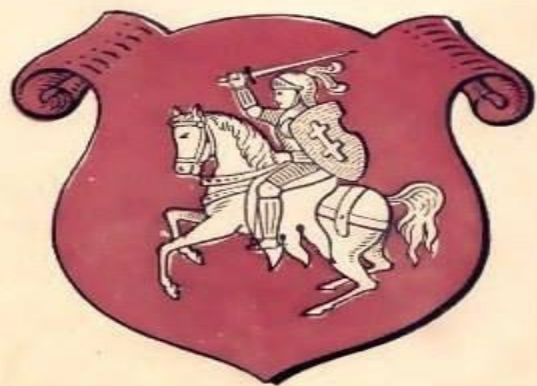
1434

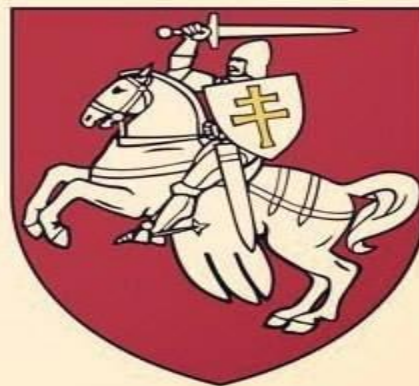
1575

Bel
Art

1918

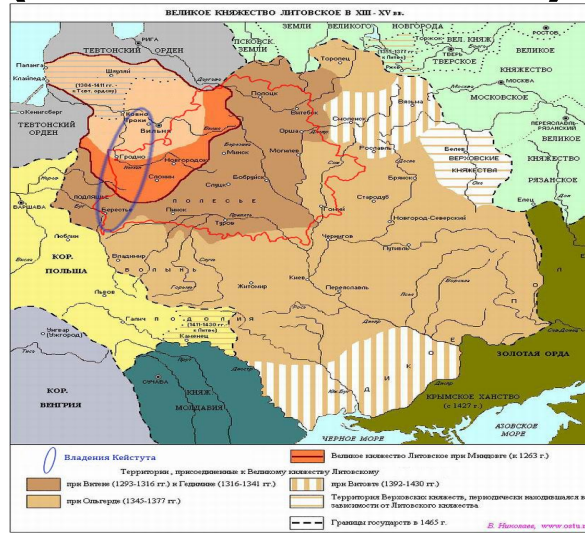
1991

Гедымін (1316-1341 гг.)

- у склад ВКЛ увайшла Віцебскае (1320г.), Берасцейскае, Турава-Пінскае, Мінскае княствы. Г.зн., што большая частка бел. зямель была ў складзе ВКЛ
- ВКЛ стала называцца «Вялікае княства Літоўскае і Рускае», бо ВКЛ – гал. цэнтр збірання рускіх зямель
- у 1323 г. перанёс сталіцу ВКЛ з Навагрудка ў Вільню
- вёў актыўную барацьбу з крыжакамі і татарамі
- Перадаў уладу свайму малодшаму сыну Яўнугу

Альгерд (1345-1377 гг.) і Кейстут

- Валодаў усходняй часткай ВКЛ, таму актыўна далучаў рускія землі – Бранск, Смаленск, Пскоў, Ноўгарад, Цвер. Тройчы хадзіў на Маскву – у 1368, 1370 і 1372 гг. з мэтай аслабіць Маскоўскае княства.
- Далучыў шэраг украінскіх зямель 1362 г. бітва на р. Сінія Воды → Кіеўшчына ў скл. ВКЛ. Потым далучыў Чарнігава-Северская, Падольская і Валынская землі.
- Пры ім тэрыторыя ВКЛ павялічылася больш чым удва разы
- Валодаў заходняй часткай ВКЛ з гарадамі Трокі (яго рэзідэнцыя), Гродна, Брэст
- Вёў барацьбу з крыжакамі, двойчы быў у палоне 1348 г. бітва на р. Стрэва

“Абы Москва памятала, как копие свое Ольгерд крушил о брану”

ХРОНИКА ЛИТОВСКАЯ И ЖМОЙТСКАЯ

61

копию о стѣну замковую скрушити, а для безпечности постановленого примирья⁷³ границ литовских з Москвою по Угру рѣку, абы сам князь Димитрий з митрополитом и з боярами своими присягою потвердил, выправу военную || ему и войску его литовскому заплатил, що все вел. 489 об. ликий князь московский исполнити⁷⁴ обѣцал, обавляючися чого горшого. А Олгерд тежь^{74а}, перестаючи⁷⁵ на кондициях⁷⁶ умовленых доброволне поданых без жадной войны, в[ъ]ѣхал в замок Московский доброволне отвореный, там же в церкви Димитрия князя привитал^о, и⁷⁷, отдаючи ему красное великодное яйце^п, мовил: «Видиш, княже Димитрий, хто з нас ранѣй на войну встал». А отдавши яйце, копие свое скрушил о брану, абы Москва памятала, же литва з Олгердом была в Москвѣ и копие свое Олгерд^р крушил о брану. А потым вел[икий] князь Димитрий всѣ

Помнік Альгерду у Віцебску

ВЕЛИКОЕ КНЯЖЕСТВО ЛИТОВСКОЕ В XIII - XV вв.

 Великое княжество Литовское при Миндовге (к 1263 г.)

Территории, присоединенные к Великому княжеству Литовскому

 при Витене (1293-1316 гг.) и Гедимине (1316-1341 гг.)

 при Витовте (1392-1430 гг.)

 при Ольгерде (1345-1377 гг.)

 Территория Верховских княжеств, периодически находившаяся в зависимости от Литовского княжества

 Границы государства в 1465 г.

Унутрыпалітычны крызіс у ВКЛ пасля смерці Альгерда

Марыя Віцебская

АЛЬГЕРД (стар.сын - Андрэй Полацкі)

Ульяна Цвярская

(стар.сын - Ягайла)

КЕЙСТУТ — сын Вітаўт

Ягайла (1377-1392 гг.)

- ажаніўся на Ядзвізе і заключыў Крэўскую унію з Польшай у 1385 г.
- пры ім на бел. землях пачынае распаўсюджвацца каталіцтва (прывілей 1387г.)
- у 1392 г. заключыў Востраўскае пагадненне з Вітаўтам

Вітаўт (1392-1430 гг.)

- Пазбавіў удзельных князёў буйных удзелаў і ператвараў іх у намесніцтвы
- Далучыў да ВКЛ Смаленскую зямлю. Потым Жамойць → ВКЛ, Рускае і Жамойцкае → Пры ім межы княства пашырыліся ад Балтыйскага да Чорнага мораў

- паражэнне ад татар у бітве на р. Ворскла 1399 г. → 1401г. – Віленска-Радамская унія
- 1413 г. Гарадзельскі прывілей

www.gerb.bel.ru

gerb.bel.ru

Печать кн. Литовского Витовта 1386 (1418 ?) г.

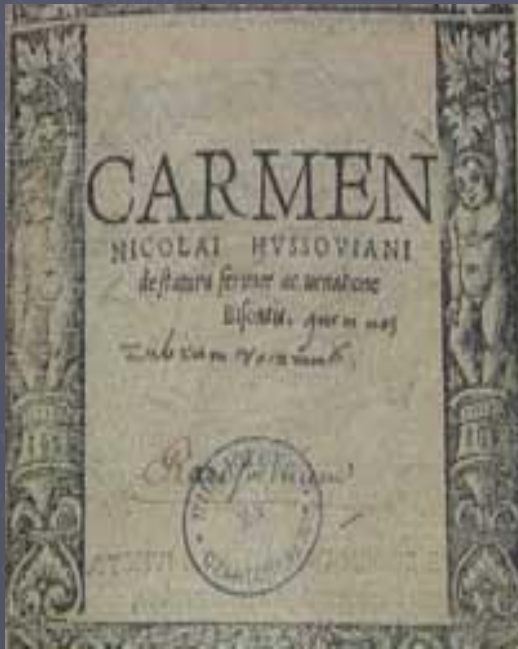
На щите всадника видны «Коломны» или «Гедининовы столпы».

Легенда: + S ALLEXANDRI ALII WYTOWDY DE GRA MAGNI DUCIS LITUAN,

г. е. «Александр, иначе Витовд – Божьей милостью Великий князь Литвани»

Печать Великого князя Литовского Витовта. 1407 г.

Легенда: + SIGILLUM · ALLEXANDRI · ALIAS · WITOWDI · MAGNIS · DUCIS · LITHWANIE · DNI · RUSSIE · ET · CETERA
г. е. «Печать. Александр, иначе Витовд – Великий князь Литвани, Руссии и иных» (?)

Толькі ж усё гэта мела корань у
княжэньні
Вітаўта, князя вялікай Літоўскай
дзяржавы...
Трох*, што трымалі ўвесь сьвет у
трымценьні ды жаху,
Перад Ліцьвіном схіляліся моўчкі з
пакорай.

[*Трое — турак, татарын, маскавіт]

Свідрыгайла (1430-1432 г.)
(1432-1440 г.)

Жыгімонт

Грамадзянская вайна паміж феодаламі

(1432-1436)

КАЗИМІР ІV ЯГЕЛОН (1440-1492 гг.)

- ▶ 1447 г. – прывілей, дзе быў дадзены юрыдычны пачатак афармленню залежнасці сялян ад феадалаў
- ▶ 1468 г. Судзібнік – першы збор законаў у ВКЛ, дзе ўстанаўліваліся 3 віда пакаранняў – грашовыя штрафы, пабоі, смяротная кара

Аляксандр (1492-1506 гг.)

- **1492 г.** прывілей: без згоды Рады вялікі князь літоўскі не меў права прымаць ніводнага рашэння
- паспяхова барацьба з татарамі
- 1502 г.** – б. на р. Уша
- 1503 г.** – ля Давыд-Гарадка
- 1506 г.** – ля Клецка
- Пачатак актыўнага супрацьстаяння з Масквой
- 1492-1494 гг.** у выніку вайны да Маскоўскай дзяржавы адышлі Вяземскае княства і землі ў вярхоўях Акі.
- 1500-1503 гг.** Да Масквы адышла прыкладна трэцяя частка тэрыторыі ВКЛ з 19 буйнымі гарадамі (Гомель, Бранск, Чарнігаў, Ноўгарад-Северскі і г.д.)

Жыгімонт I Стары (1506-1548)

- “Залаты век” (Адраджэнне)
- Статут 1529 г.
- Барацьба з Маскоўскай дзяржавай

1506-1508 гг. (не прынесла нікому поспеху)

1512-1522 г. Смаленская вайна

(**1514 г.** бітва пад Оршай, у якой гетман ВКЛ князь Канстанцін Астрожскі разбіў больш чым удвая пераважаючае маскоўскае войска)

1534-1537 гг. (ВКЛ адваявала толькі Гомель і страціла шэраг тэрыторый на поўначы)

Жыгімонт II Аўгуст (1548-1572 гг.)

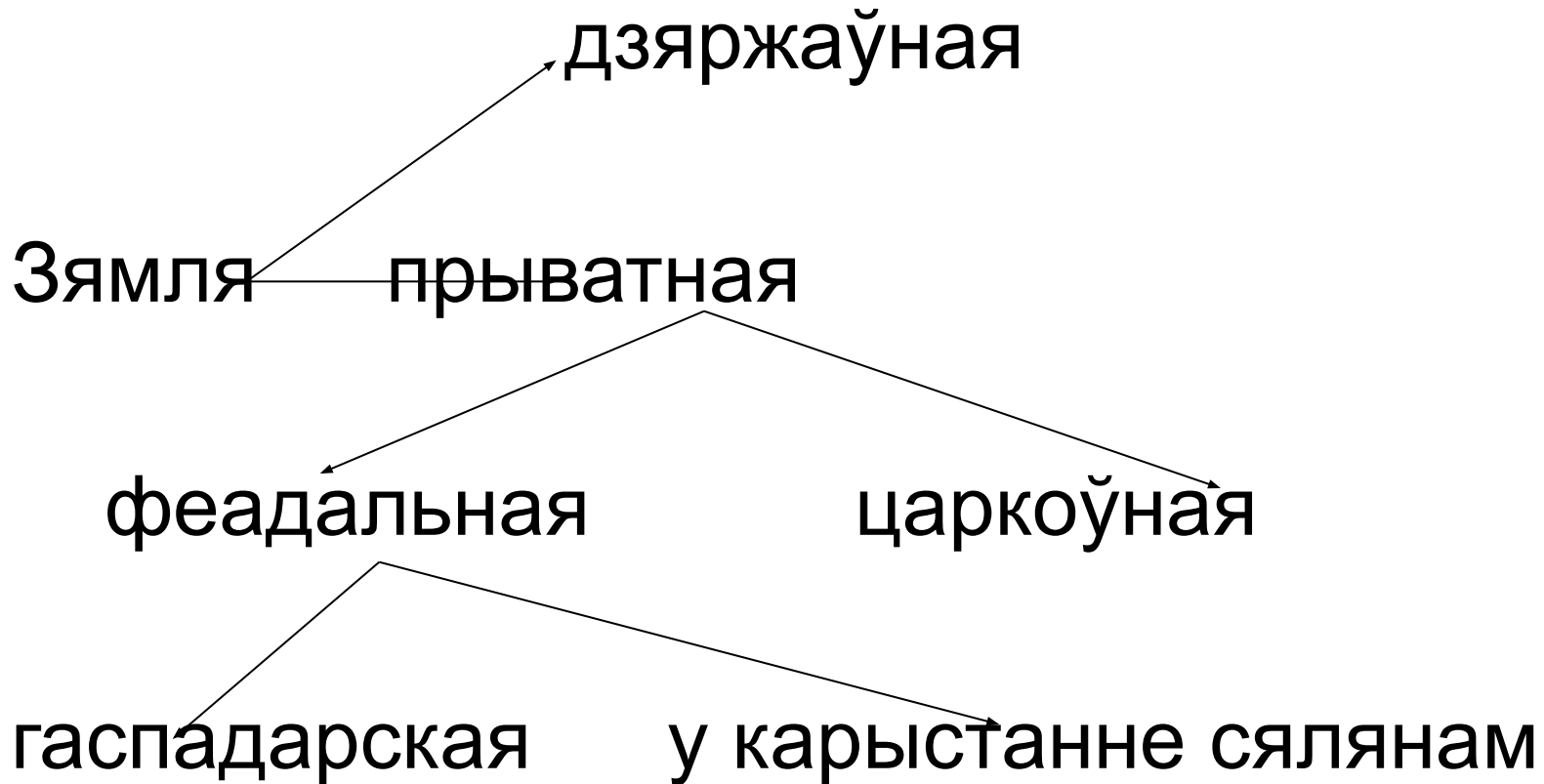

- ▶ 1563 г. прывілей, які поўнасцю ўраўноўваў у правах католікаў і праваслаўных
- ▶ Заключыў Люблінскую унію з Польшчай 1569 г.

Жыгімонт II Аўгуст і Барбара Радзівіл

Зямля ў ВКЛ

Этапы запрыгоньвання сялян:

- ✓ **Прывілей князя Казіміра 1447 г.**
(выш. саслоўе атрымала права судзіць сялян)
- ✓ **Судзебнік Казіміра 1468 г.**
(уводзіўся 50-гадовы тэрмін даўнасці)
- ✓ **Статут ВКЛ 1529 г.**
(уводзіўся 10-гадовы тэрмін даўнасці)
- ✓ **Аграрная рэформа 1557 г. (Валочная памера)**
- ✓ **Статут ВКЛ 1566 г.**
(уводзіўся 10-гадовы тэрмін пошуку беглых сялян, забаранялася хаваць сялян у гарадах)
- ✓ **Статут ВКЛ 1588 г.**
(уводзіўся 20-гадовы тэрмін пошуку беглых сялян, сялянам забаранялася пазычаць грошы і арэндаваць маёмасць)

Аграрная рэформа 1557 г. (валочная памера)

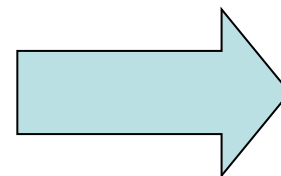
- ✓ Зямля дзялілася на валокі (21,36 га) або 33 моргі (морг – 0,71 га)
- ✓ Згодна з колькасцю і якасцю зямлі вызначаліся сялянскія павіннасці
- ✓ Сяляне замацоўваліся за валокамі і трацілі права пераходу да іншых феадалаў

СЯЛЯНЕ

У XIV- “Пахожыя”

пач. “Непахожыя”

XVI ст. “Чэлядзь нявольная”

У канцы XVI ст. цягляя (паншчына)

даннікі (даніна)

чыншавыя (чынш)

Развіццё гарадоў

XIV-XVI ст. – урбанізацыя

Да XVI ст. на тэр. Бел. – 83 горада

Да XVII ст. – 530 гар. і мястэчак

Насельніцтва гарадоў вагалася ў межах 1,5-3 тыс. чал.

Гарады з насельніцтвам у 50 тыс. – ПОЛАЦК.

У XVI ст. на тэрыторыі Беларусі было больш за 20 мястэчак.

Адметнасцю мястэчак быў іх невялікі памер (ад некалькіх соцень да 1,5 тыс. чал.), наяўнасць месца для гандлю, дзе рэгулярна праводзіліся таргі.

The image shows the interior of a historical town hall. The room features a wooden floor, stone walls, and a vaulted ceiling with dark wooden beams. In the center, there is a long wooden table with several benches on either side. A red banner hangs on the wall in the background. The room is dimly lit, with light coming from windows on the right side.

Магістрат

Рада
(займалася штодзённымі
справамі)

Лава
(суд)

бурмістр

ВОЙТ

Наданне гарадам ВКЛ магдэбургскага права

1387 г. – Вільня

1390 г. – Брэст

1498 г. – Полацк

1499 г. – Мінск

ЦЭХ

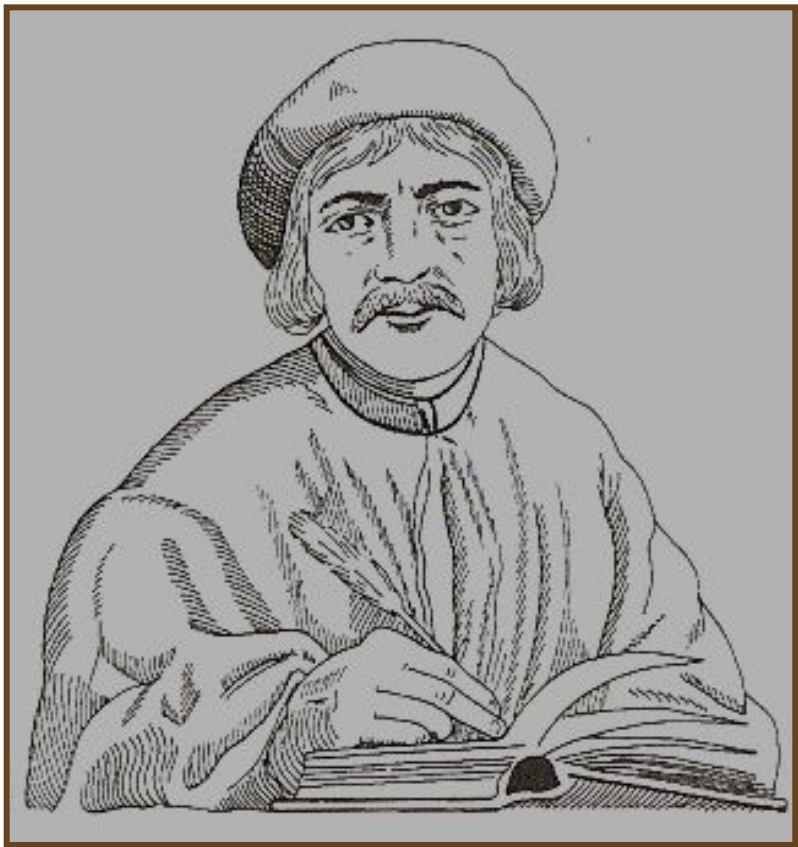
МАЙСТАР

ПАДМАЙСТРЫ (ШТУКА)

ВУЧНІ

Літаратура

Францыск Скарына (каля 1490 – 1551) – беларускі і ўсходнеславянскі гуманіст, першадрукар, асветнік, вучоны, пісьменнік, філосаф.

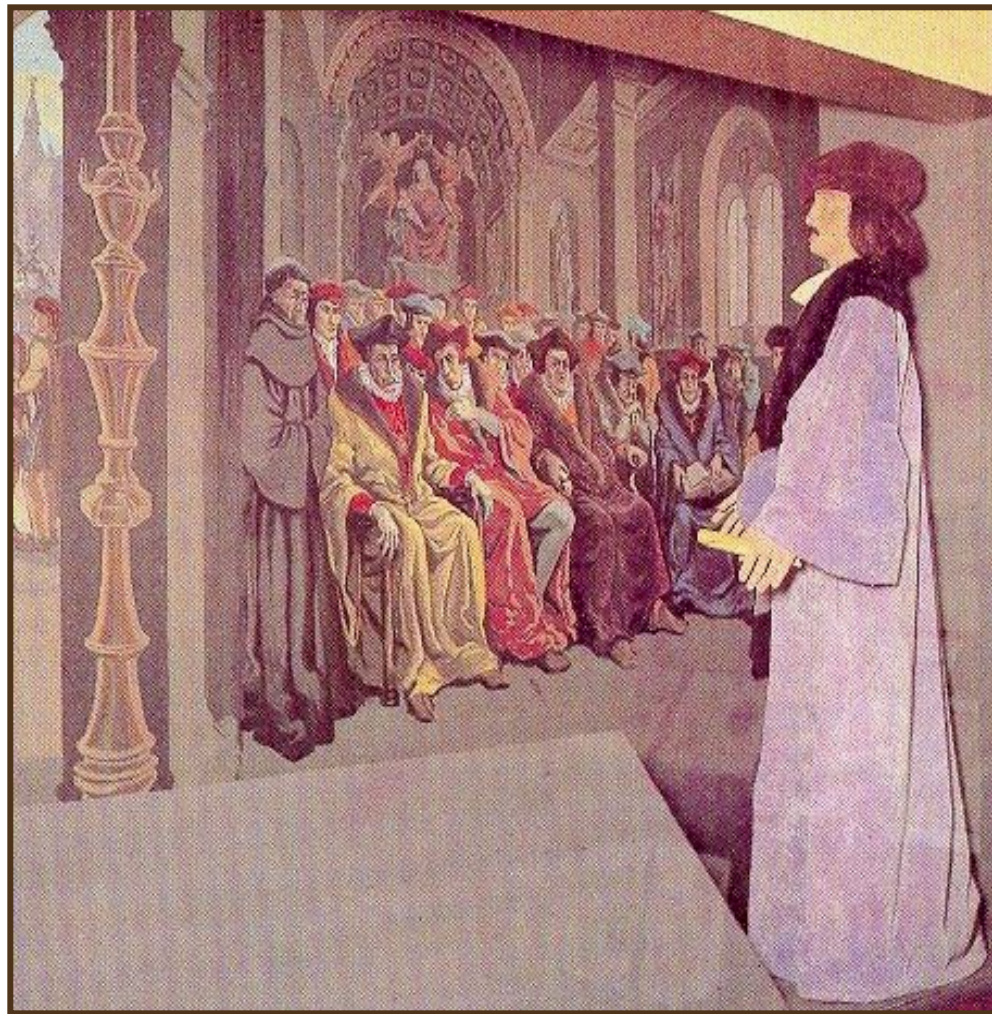

Нарадзіўся ў сям’і купца Лукі Скарыны ў старажытным Полацку.

Першапачатковую адукацыю атрымаў у Полацку і Вільні.

У 1504-1506 гг. – студэнт філасофага факультэта Кракаўскага універсітэта, які скончыў са ступенню бакалаўра. Пазней атрымаў званне доктара філасофіі.

У 1512 г. Ф.
Скарына ў Падуі
– асноўным
універсітэцкім
цэнтры
Венецыянскай
рэспублікі –
паспяхова здаў
экстэрнам (без
навучання)
экзамен на
ступень доктара
медыцыны

Ф.Скарына трымае экзамен на
ступень доктара медыцыны

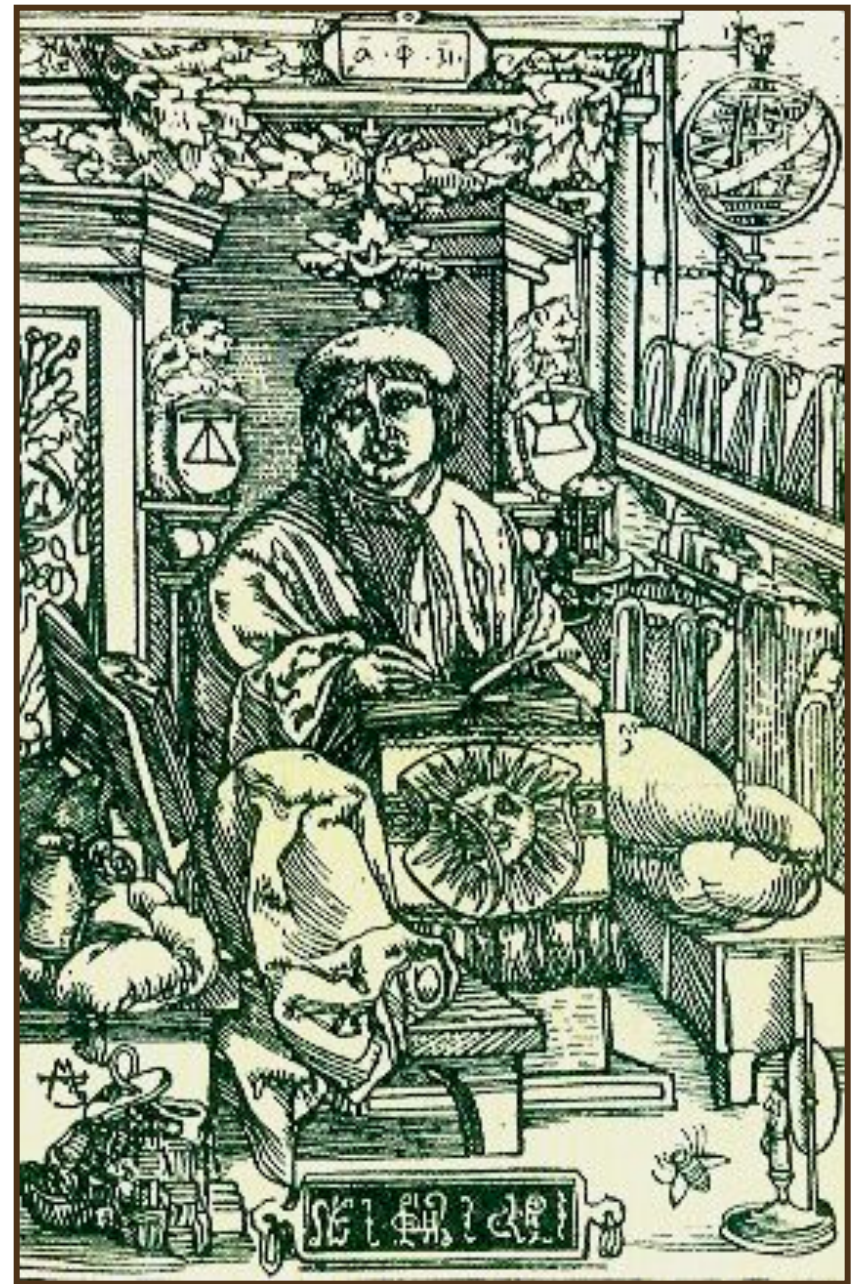
6 жніўня 1517 г. Ф.Скарына першы сярод усходніх славян выдаў у чэшскім горадзе Праге (на роднай зямлі не было яшчэ неабходных умоў для пачатку друкарскай справы) друкаваную кнігу – першую кнігу Бібліі – Псалтыр.

Значнасць таго, што зрабіў Ф. Скарына, заключаецца ў надрукаваных ім 20 кнігах Бібліі. Ён зрабіў пераклад Бібліі на мову, набліжаную да беларускай і зразумелую простаму люду – царкоўнаславянскую мову ў беларускай рэдакцыі.

Кнігі Бібліі ўключаюць прадмовы і пасляслоўі Скарыны, 51 гравюру – друкаваныя адбіткі на паперы з пласціны (дошкі), на якую нанесены малюнак.

Скарына тройчы надрукаваў у выдадзеных ім кнігах уласны партрэт. Гэта адзіны выпадак за ўсю гісторыю выданняў Бібліі ва Усходняй Еўропе.

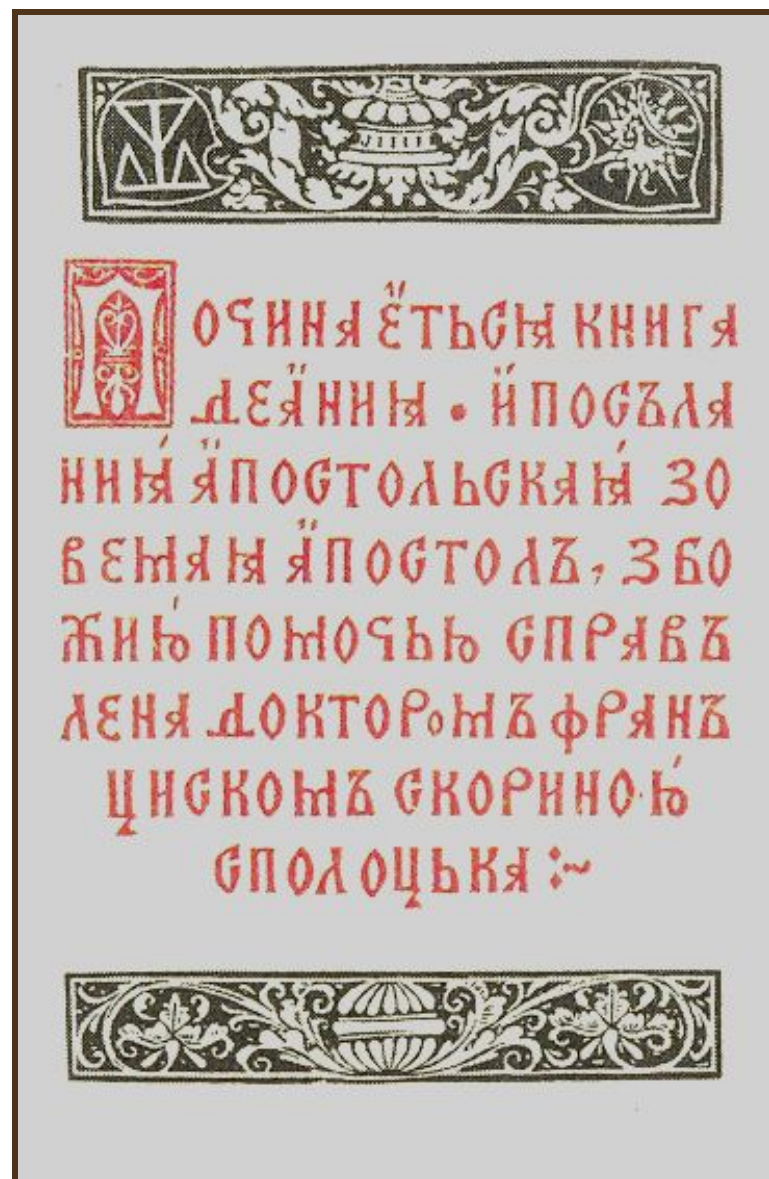

Гравюрны партрэт Скарыны

Друкарская дзейнасць
Скарыны працягвалася на
тэрыторыі ВКЛ. У
наладжанай ім у сталіцы
ВКЛ Вільні друкарні ў 1522 і
1525 гг. ён выдаў дзве кнігі:
“Малую падарожную
кніжку” і “Апостала”.

Скончыў Ф.Скарына сваё
жыццё ў Празе каля 1551 г.

Яго спадчына налічвае 25
выданняў, на якія раўняліся
яго паслядоўнікі.

Тытульны ліст “Апостала”

Мікола Гусоўскі (1470 — пасля 1553)
Мікола Гусоўскі (1470 — пасля 1553)

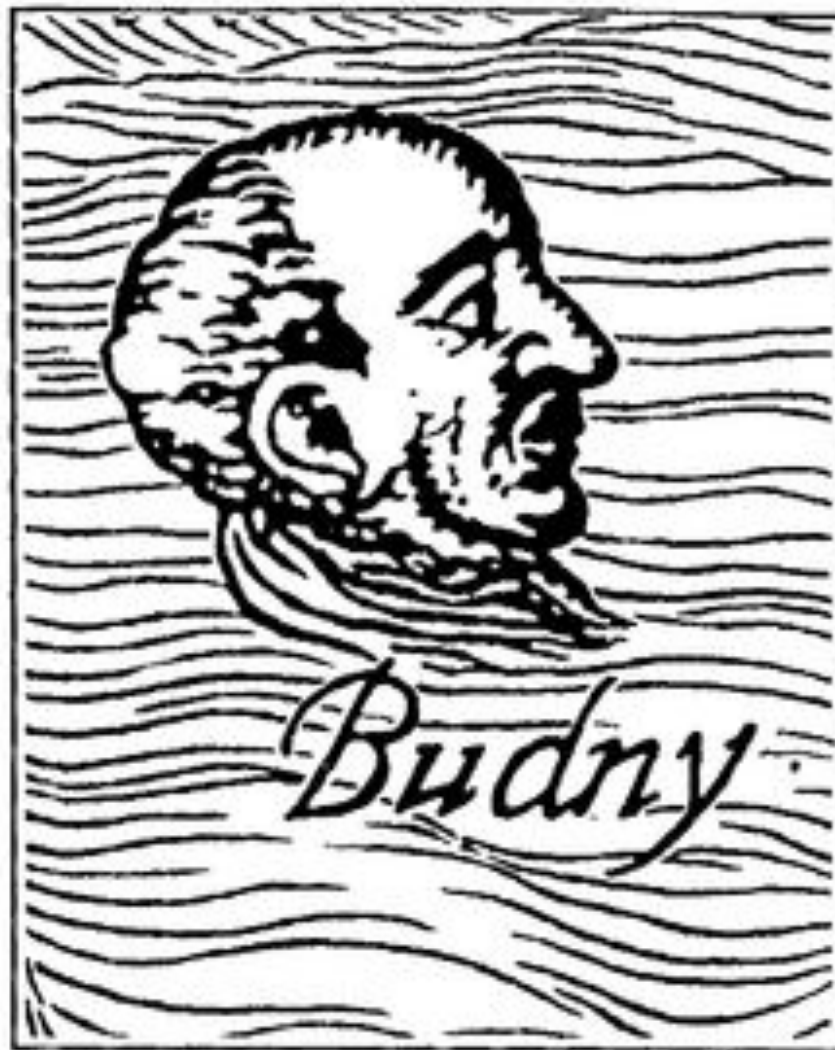

“Песня пра зубра”

Пісаў у публіцыстычным, эпічным, гераічным, лірычным, гістарычным і сатырычным жанрах. У 1522 г. па загаду папы Рымскага ён стварыў свой лепшы твор «Песня пра зубра». Усе часткі твора аб'яднаны тэмай лёсу радзімы, адданасці роднай зямлі. Ярка паказаў жыццё мужных, працавітых людзей, паляўнічых, ратнікаў, бортнікаў, аратых, іх працоўную і ратную дзейнасць, побыт і звычаі, ідэалізаваў вобраз вялікага князя Вітаўта. Зубр у паэме - алегарычны вобраз роднага краю, сімвал яго былой магутнасці. Паэма напісана на класічнай патыні

Сымон Будны (1530 – 1593)

Беларускі пісьменнік, публіцыст і кнігавыдавец, пратэстанцкі царкоўны дзеяч. Будны заснаваў у Нясвіжы друкарню, пры якой была пабудавана і паперня (майстэрня па вырабе паперы). 10 чэрвеня 1562 года ў Нясвіжскай друкарні выйшла першая кніга — «Катэхізіс». Ён уяўляе сабой кароткія пытанні на рэлігійную тэму і разгорнутыя адказы. Спецыфіка мовы заключаецца ў тым, што побач са старабеларускай мовай прыводзяцца вялікія цытаты на царкоўна-славянскай мове. «Катэхізіс» быў створаны дзеля пашырэння асветы — «для простых

Тытульна
я
старонка
“Катэхізіс
а”

КАТНХІСЬ

ТО ЕСТЪ,

НАУКА СТАРОДАВНАЯ ХРІСТІАНЬ
ОУЧЕНІЕ СВЕТОГО ПИСНА, ДА ДА ПРО
СТЫХЪ ЛЮДЕ: НЗЫКА РУ
СКОГО, ВЪПЫТАНІАХЪ: Ѡ.
КІЗІХЪ СЪБРАНА.

Ѡ ПЕРВАГО СВЕТОГО АПОСТОЛА
ПЕТРА ПОСЛАНИЕ ЗАЧЛО 2.

Готовенъ прино кѣ Кѣтѣвѣсаламѣ въ пурозореніи еси,
слово божіе на словескѣи сѣкурствѣи и спрѣхѣ,
соедѣлѣи мѣрѣ бѣгѣ и прочѣи.

Васіль Цяпінскі (1530 -1603)

Гуманіст, пісьменнік, кнігавыдавец, перакладчык. Васіль Цяпінскі прадоўжыў гуманістычныя і культурна-асветніцкія традыцыі Францыска Скарыны, быў асабіста і ідэйна звязаны з Сымонам Будным. У 1570-я гады Васіль Цяпінскі на свае сродкі арганізаваў друкарню з намерам выдаваць кнігі на русінскай мове. Хацеў надрукаваць Евангелле на царкоўнаславянскай і русінскай мовах. У Евангеллі было размешчана 210 слоў-перакладаў, якія тлумачылі на палях незразумелыя словы. Яно было адрасавана і дарослым, і дзецям, і ўсім, хто жадае пачытаць. Асветніцкая праграма Цяпінскага была разлічана на ўздым нацыянальнай культуры, школьнай справы, пісьменства, кнігадрукавання, умацаванне пазіцыі русінскай мовы.

Напрамкі літаратуры

- **Летапісанне (“Летапісец вялікіх князей Літоўскіх”, “Хроніка Вялікага княства Літоўскага, Рускага і жамойцкага” “Радзівілаўскі летапіс” і інш.)**
- **Гістарычная літаратура (Хроніка Быхаўца Хроніка М.Стрыйкоўскага, Хроніка Быхаўца)**
- **Палемічная літаратура (Л. Карповіч, І. Пацей,
С. Зізаній**

“Ворыва і будоўля” - мініяцюра з
Радзівілаўскага летапісу

Rod Welikich Kniazeŭ Litwskich, z Pokolenia azy du

Князь великий Литовский и
Князь Волыни и Речицы много лет на
великом Княстве Литовском и Землях
и Рудомою около Сын Имением Гидунин
и Острога Волыному Князю Уитеню, потом К
на великом Княстве Литовском Землях
и Рудомою, Вырвагену Сын иже Гидунин
Наслед

Архітэктурa

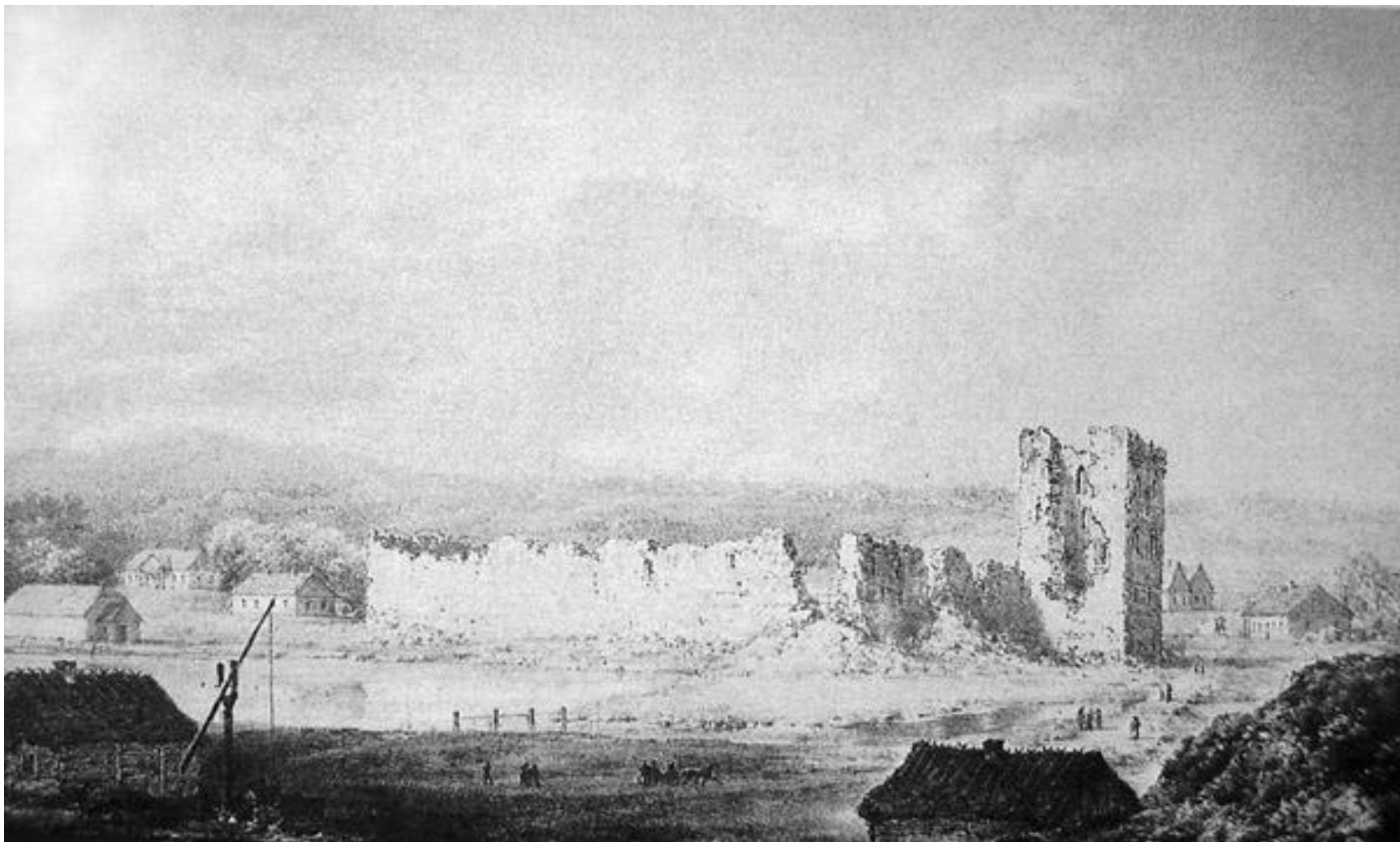

Лідскі замак. Пабудаваны ў 13

Крэўскі замак. Пабудаваны ў 14 ст.

Крэўскі замак. Малюнак М. Арды.

Замок в Новогрудке
Реконструкция
по материалам М. А. Ткаченко
Художник Е. Кулик

Царква ў Сынкавічах

Царква ў Мала-Мажэйкаве

“Троіцкі касцёл” у в. Ішкальдзь (1472 г.)

Жывапіс

**“Маці боская
замілаванне
”**

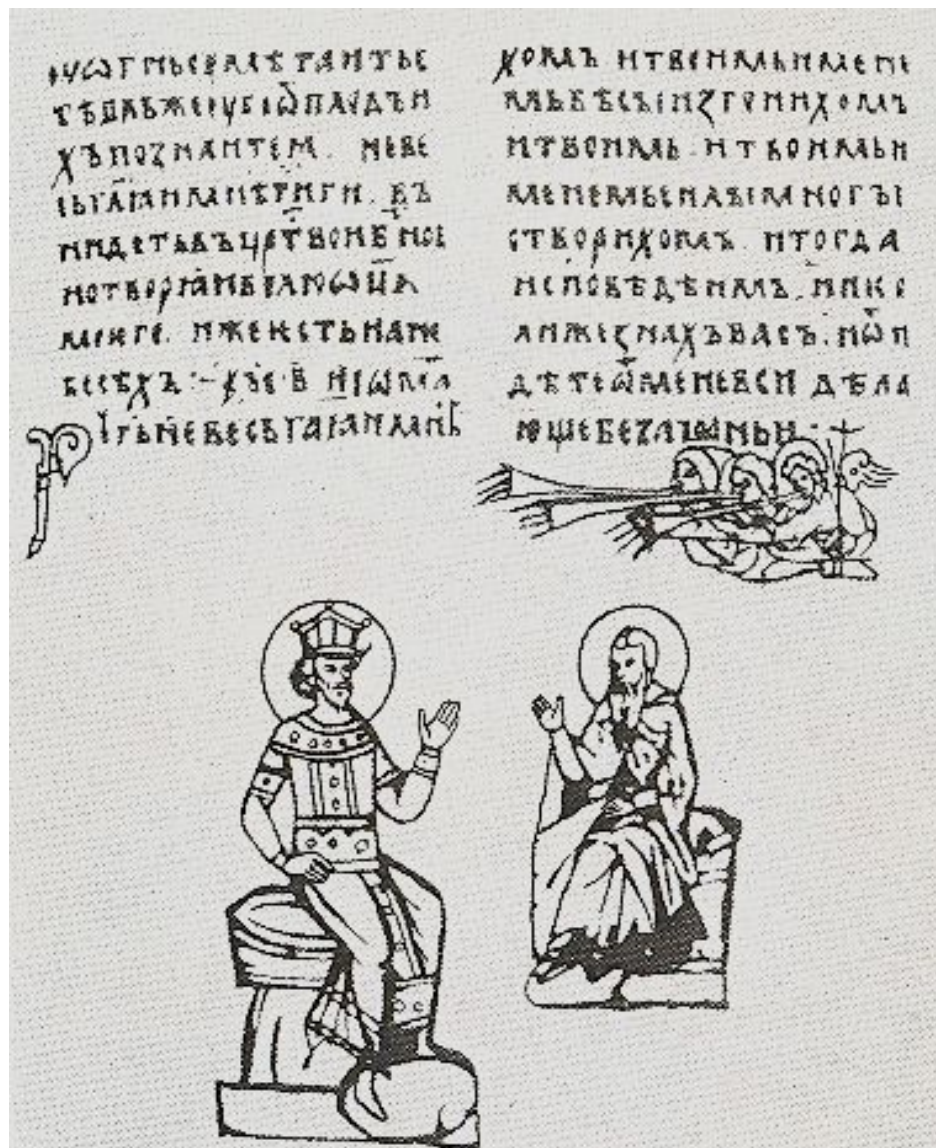
**Маларыта,
14-15 стст.**

**“Маці
боская
Ерусалімска
я”**

Пінск, 16 ст.

Лаўрышаўскае евангелле

Старонкі з Радзівілаўскага летапісу